

Záverečná karta projektu

Názov projektu Evidenčné číslo projektu **APVV-14-0531**

Intervencie na zmiernovanie predsudkov voči stigmatizovaným minoritám. Vývoj meracích nástrojov a experimentálne testovanie kontaktnej hypotézy v terénnych podmienkach.

Zodpovedný riešiteľ **Mgr. Barbara Láštiová, PhD.**Príjemca **Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV**

Názov pracoviska, na ktorom bol projekt riešený

Riešiteľské pracovisko: Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV

Spoluriešiteľské pracovisko: Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta sociálnych a ekonomických vied

Názov a štát zahraničného pracoviska, ktoré spolupracovalo pri riešení

Spolupráca s: Miroslav Sirota, University of Exeter, UK; Anna Kende, ELTE Budapešť, Maďarsko; Karmela Liebkind, University of Helsinki, Fínsko; Loris Vezzali, Università degli Studi di Modena e Reggio Emilia, Taliansko; John Gould, Colorado College, USA.

Udelené patenty/podané patentové prihlášky, vynálezy alebo úžitkové vzory, ktoré sú výsledkami projektu

N/A

Najvýznamnejšie publikácie (knihy, články, prednášky, správy a pod.) zhrňujúce výsledky projektu – uveďte aj publikácie prijaté do tlače

ANDRAŠČIKOVÁ, S.- BLAŽEKOVÁ, K. (2018). Nerovný boj proti predsudkom = Unequal Fight Against Prejudice. In Sexuality X : Recenzovaný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Sexuality. Jana Fúsková & Lucia Hargašová (Eds.); vedeckí recenzenti: Mgr. Estera Kövérová, PhD., Mgr. Lukáš Vaško, PhD. - Bratislava : Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV, 2018, s. 5-15. ISBN 978-80-970234-8-5. Dostupné na internete: http://kvsbk.sav.sk/wp-content/uploads/sexuality_zbornik-1.pdf Type: AFC

ANDRAŠČIKOVÁ, Simona - FÚSKOVÁ, Jana - LÁŠTICOVÁ, Barbara. Príbehy ako nástroj zmiernovania predsudkov = Stories as Tools for Reducing Prejudice. In Sociální procesy a osobnost 2017 : Sborník příspěvků mezinárodní konference. Editoři: Marek Blatný, Martin Jelínek, Petr Květon, Dalibor Vobořil. Recenzenti: Marek Blatný, Miroslava Bozogánová, Iva Burešová, Oleg Czop a další. - Brno : Psychologický ústav AV ČR, v.v.i, 2018, s. 10-14. ISBN 978-80-86174-22-8 Typ: AFC

ANDRAŠČIKOVÁ, Simona - HARGAŠOVÁ, Lucia - LÁŠTICOVÁ, Barbara. Ako zlepšovať medziskupinové vzťahy v škole : skúsenosti a potreby slovenských učiteľov a učiteliek [Improving intergroup relations in school : experience and needs of Slovak teachers]. In Sociálne procesy a osobnosť 2016. Zborník príspevkov. Editor: Lukáš Pitel ; recenzenti: K. Bartošová, J. Bašňáková, M. Blatný, I. Burešová a ďalší. - Bratislava : ÚEP CSPV SAV, 2017, s. 6-13. ISBN 978-80-88910-55-8. Typ: AFD

BARNOVÁ, Andrea (prekl.) - PETERČÁKOVÁ, Zuzana (prekl.) - LÁŠTICOVÁ, Barbara (prekl.). Príbehy o priateľstve : učiteľský manuál. Bratislava : Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV v spolupráci s Unit of Social Psychology, University of Helsinki, Finland, 2019. 36 s. Dostupné na internete: http://www.kvsbk.sav.sk/wp-content/uploads/Ucitelsky-manual_Pribehy-o-priatelstve-2019.pdf. ISBN 978-80-970234-9-2. Type: EDJ

DRÁL', P., LÁŠTICOVÁ, B., FINDOR, A., POPPER, M., PETRJÁNOŠOVÁ, M. ANDRAŠČIKOVÁ, S.: Príbehmi proti predsudkom: Využitie autentických výpovedí mladých ľudí vo vzdelávaní. Bratislava: Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV. ISBN 978-80-973370-0-1 Type: EDJ

DRÁL', P., FINDOR, A.: Teachers as researchers? Assessing impact of pedagogical interventions on pupils' attitudes. *Human Affairs*, 26, 3 (2016), s. 271-287, ISSN (online) 1337-401X

HARGAŠOVÁ, Lucia - ANDRAŠČIKOVÁ, Simona - LÁŠTICOVÁ, Barbara. "Sú to proste naši žiaci" : konštruovanie etnickej rozmanitosti učiteľmi a učiteľkami náuky o spoločnosti . In *Komunitná psychológia na Slovensku 2016 : zborník z 3. ročníka vedeckej konferencie Komunitná psychológia na Slovensku 2016*, 28. 11. 2016, Bratislava. - Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave vo Vydavateľstve UK pre Ústav aplikovanej psychológie, FSEV UK, 2016, s. 60-66. ISBN 978-80-223-4204-9. Typ: AEDA

LÁŠTICOVÁ, Barbara. Predsudky voči Rómom na Slovensku : prehľad výskumov s použitím priameho, sprostredkovaného a predstavovaného kontaktu = Anti-Roma Prejudice in Slovakia: A Review of Research on Direct, Vicarious and Imagined Contact. In *Sociální procesy a osobnost 2017 : Sborník příspěvků mezinárodní konference*. Editoři: Marek Blatný, Martin Jelínek, Petr Květon, Dalibor Vobořil. Recenzenti: Marek Blatný, Miroslava Bozogánová, Iva Burešová, Oleg Czop a další. - Brno : Psychologický ústav AV ČR, v.v.i, 2018, s. 199-203. ISBN 978-80-86174-22-8. Typ: AFC

LÁŠTICOVÁ, Barbara - FINDOR, Andrej. Developing explicit measures of stereotypes and anti-Roma prejudice in Slovakia : conceptual and methodological challenges. In *Human Affairs : Postdisciplinary Humanities and Social Sciences Quarterly*, 2016, vol. 26, no. 3, p. 233-252. (2016 - Scopus, The Philosopher's Index, De Gruyter). ISSN 1337-401X. Type: ADNB

LÁŠTICOVÁ, Barbara - HARGAŠOVÁ, Lucia - ANDRAŠČIKOVÁ, Simona - DRÁL', Peter - FINDOR, Andrej. Perspektívy a limity vytvárania tolerantných medziskupinových postojov vo vyučovaní občianskej náuky na Slovensku = Perspectives and Limits of Tolerant Intergroup Relations Formation in Civic Education Practice in Slovakia. In *Studia paedagogica*, 2018, roč. 23, č. 3, s. 69-90. ISSN 1803-7437 (print). Typ: ADEB

KALMÁROVÁ, Viera - LÁŠTICOVÁ, Barbara - FINDOR, Andrej - HRUŠKA, Matej. Aké vzdelávacie faktory súvisia s postojmi slovenských stredoškóľakov a stredoškóľáčok k menšinám?: Správa z výskumu. Posudzovatelia: Pavol Hardoš, Marek Hlaváč, Juraj Medzihorský. Bratislava : Štátna školská inšpekcia, 2017. 77 s. ISBN 978-80-971552-6-1. Type: AGI

KANOVSKÝ, Martin. Robustné štatistické metódy v sociálnych vedách. Bratislava : Slovenská asociácia sociálnej antropológie, 2016, 372s., ISBN: 978-80-970587-3-9, Typ: AAB.

KANOVSKÝ, Martin, KOCIČOVÁ, Nela. Ideological consistency and political polarization in Slovakia. *Human Affairs*, 28, č. 1 (2018), s. 44-53, ISSN (online) 1337-401X, Typ: ADN

KENDE, Anna - HADARICS, Márton - LÁŠTICOVÁ, Barbara. Anti-Roma attitudes as expressions of dominant social norms in Eastern Europe. In *International Journal of Intercultural Relations*, 2017, vol. 60, p. 12-27. (1.183 - IF2016). (2017 - Current Contents). ISSN 0147-1767. Type: ADCA

MASARYK, Radomír - PETRJÁNOŠOVÁ, Magda - LÁŠTICOVÁ, Barbara - KUGLEROVÁ, Nikoleta - STANTON ROGERS, Wendy. A story of great expectations : Qualitative research in psychology in the Czech and Slovak Republics. In *Qualitative Research in Psychology*, 2019, vol. 16, no. 3, p. 336-353. (1.524 - IF2018). ISSN 1478-0887. Typ: ADCA

PETRJÁNOŠOVÁ, Magda. How to approach 'prejudice' and 'stereotypes' qualitatively : The search for a meaningful way. In *Human Affairs : Postdisciplinary Humanities and Social Sciences Quarterly*, 2018, vol. 28, no. 4, p. 429-442. ISSN 1337-401X. Typ: ADNB

POPPER, Miroslav. Psychológia morálky sociálne normy a morálne mysle. Bratislava: Univerzita Komenského, 2017, ISBN: 978-80-223-4417-3, 173 s. Typ: ACB.

POPPER, Miroslav., DRÁL', Peter. Intervencia ne/priameho kontaktu na zlepšenie spolužitia

medzi Rómami a majoritou: prvotné testovanie v prostredí strednej a vysokej školy. In: Komunitná psychológia na Slovensku [elektronický zdroj]. - Bratislava : Univerzita Komenského, 2016. - ISBN 978-80-223-4204-9. - S. 47-52 [CD-ROM], Typ: AFD

POPPER, Miroslav, KOLLÁROVÁ, Veronika, Testing SCM questionnaire instructions using cognitive interviews. Human Affairs. Roč. 28, č. 3 (2018), s. 297-311, ISSN (online) 1337-401X, Typ: ADN

POPPER, Miroslav - PETRJÁNOŠOVÁ, Magda. Do we know what we are asking? : Individual and group cognitive interviews. In Human Affairs: Postdisciplinary Humanities and Social Sciences Quarterly, 2016, vol. 26, no. 3, p. 253-270. (2016 - Scopus, The Philosopher's Index, De Gruyter). ISSN 1337-401X. Typ: ADNB

POSLON, Xenia-Daniela - LÁŠTICOVÁ, Barbara. The Silver Lining Between Perceived Similarity and Intergroup Differences : Increasing Confidence in Intergroup Contact. In Human Affairs: Postdisciplinary Humanities and Social Sciences Quarterly, 2019, vol. 29, no. 1, p. 63-73. ISSN 1337-401X. Typ: ADNB

POSLON, Xenia-Daniela - LÁŠTICOVÁ, Barbara - POPPER, Miroslav - KENDE, Anna. Political discourse perception predicts Roma stereotype endorsement. In Kognícia a umelý život 2019. Zostavili: Igor Farkaš, Martin Tkáč, Peter Gergel, Matúš Tomko. ; recenzenti: Ľubica Beňušková, Ivana Budinská a ďalší. - Bratislava : Univerzita Komenského, 2019, s. 87-88. ISBN 978-80-223-4720-4. Typ: AFD

Uplatnenie výsledkov projektu

Uplatnenie výsledkov v akademickej sfére:

V rámci projektu sme v slovenskom kultúrnom kontexte vytvorili resp. adaptovali a validizovali 3 dotazníky na meranie predsudkov a stereotypov: INTERMIN, SCM-BIAS Map (Lášticová, Findor, 2016; Popper Petrijánošová, 2016), a ATRS (Kende, Hadarics, Lášticová, 2017). Projekt tak slovenským sociálnym vedcom a vedkyniam poskytol validizované slovenské verzie medzinárodne etablovaných meracích nástrojov. Tieto doposiaľ na Slovensku chýbali, keďže sa u nás na meranie predsudkov a stereotypov používali len ad hoc vytvorené škály.

Ďalej sme publikovali viacero vedeckých štúdií o použití kognitívnych interview pri overovaní psychometrických vlastností dotazníkov, čo je prax, ktorá doposiaľ nie je v psychológii (na rozdiel od sociológie) zaužívaná, pričom sa pri validizácii mechanicky používa len metóda spätného prekladu.

Napokon sme publikovali niekoľko metodologických a teoretických štátí o zmierňovaní a meraní predsudkov a stereotypov (napr. Lášticová, Findor, 2016; Popper Petrijánošová, 2016; Drál, Findor, 2016; Kanovský 2016; Popper, Kollárová, 2018; Petrijánošová, 2018; Poslon, Lášticová, 2019).

Publikácie z experimentálneho overovania metodík sú zadané do tlače, respektíve budú zadané do tlače do konca roku 2019.

Uplatnenie výsledkov v spoločenskej praxi:

V rámci projektu vznikli 2 metodiky pre učiteľov a učiteľky ZŠ na zmierňovanie predsudkov voči stigmatizovaným minoritám, ktoré pracujú s rovesníckymi príbehmi (Príbehmi proti predsudkom..., Príbehy o priateľstve). Obe sú k dispozícii online na:

<http://www.kvsbk.sav.sk/apvv/intermin/>, prvá z nich vyšla aj v tlačenej verzii a v súčasnosti ju zdarma distribuujeme do škôl. Na základe spolupráce s L. Vezzalim sme tiež vytvorili 3. metodiku, ktorá pri zmierňovaní predsudkov pracuje s literárnou fikciou (Harry Potter) a je súčasťou dizertačnej práce Mgr. Simony Andraščíkovej, ktorú odovzdala v máji 2019. Po obhajobe v auguste 2019 bude táto metodika takisto zverejnená na webovej stránke projektu. Všetky tri metodiky boli v rámci projektu experimentálne overené, čo je postup, ktorý nebol na Slovensku v prípade tvorby vzdelávacích intervencií doposiaľ bežne zaužívaný.

Ďalej sme v rámci projektu pre Štátnu školskú inšpekciu vypracovali expertízu, ktorá mapuje vzťah medzi vedomosťami žiakov a žiačok vyššieho sekundárneho stupňa vzdelávania a ich predsudkami voči rôznym skupinám menšín (2017). Takisto sme v rokoch 2017-18 spolupracovali v rovine externých expertných konzultácií s Výskumným ústavom detskej psychológie a patopsychológie na projekte P-154 „Faktory ovplyvňujúce extrémistické postoje a prejavy detí a mládeže“.

V spolupráci s Nadáciou Milana Šimečku a Anne Frank House v Amsterdame sme diskutovali o možnostiach merania dopadu vzdelávacích intervencií vo vzdelávacej praxi, a

spolupracovali sme s nimi aj pri príprave vybraných rovesníckych príbehov pre hlavný experiment.

V spolupráci s Iniciatívou Inakosť a Johnom Gouldom z Colorado College sme zrealizovali experimentálny výskum faktorov, ktoré vplývajú na vnímanie sociálnych noriem súvisiacich s akceptáciou gejev a lesbie a takisto politik zameraných na ich zrovnoprávnenie na pracovisku.

Diseminácia výsledkov:

Výsledky projektu boli počas celej doby riešenia diseminované tak na jeho webovej stránke, ako aj na Facebooku ÚVSK SAV, v printových či elektronických médiách alebo na množstve osobných prednášok a besied (viď ročné správy). Za obzvlášť významný považujeme priamy kontakt s učiteľmi a učiteľkami občianskej náuky a ďalších relevantných predmetov, ktorým sme priebežne prezentovali zistenia z projektu. Príkladom osobných prednášok a besied pre učiteľov sú prezentácie počas školení multiplikátorov Olympiády ľudských práv v Bratislave a Hlohovci v októbri 2017 (B. Láštiová), na seminári Mládež a extrémizmus (2017, B. Láštiová, A. Findor) či prednáška a workshop na učiteľskej konferencii vydavateľstva Raabe Učiteľ nie je Google (2018, 2019, B. Láštiová, M. Popper) alebo na konferencii pre učiteľov Stories that Move v Berlíne (2018, P. Drál, B. Láštiová). V júni 2019 sme zrealizovali záverečný odborný seminár projektu pre vyše 50 účastníkov, na ktorom boli okrem učiteľov a učiteľiek prítomní aj zástupcovia a zástupkyne mimovládneho sektora, štátnych inštitúcií (napr. Štátna školská inšpekcia, Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity) a akademici a akademičky venujúci sa problematike multikultúrnej výchovy.

Súhrn výsledkov riešenia projektu a naplnenia cieľov projektu v slovenskom jazyku (max. 20 riadkov)

Hlavným cieľom projektu bolo vytvoriť a experimentálne overiť účinnosť kontaktných intervencií na zmiernenie etnicko-rasových predsudkov, ktoré by boli ľahko použiteľné vo vzdelávaní. Projekt pozostával z troch etáp: 1) prípravnej (07/2015-08/2016), 2) experimentálnej (09/2016-08/2018) a 3) multiplikačnej (09/2018-06/2019). V prípravnej fáze sme adaptovali a validizovali 3 škály na meranie predsudkov a stereotypov: INTERMIN, SCM-BIAS Map (spolu N=700, VŠ študenti, SR), a škálu ATRS na meranie postojov voči Rómom (N=1082, komunitná vzorka, SR a Maďarsko). Ďalej sme zrealizovali kvalitatívny predvýskum – rozhovory s 22 vyučujúcimi občianskej náuky o ich skúsenostiach so zmiernením predsudkov v škole. V experimentálnej časti projektu sme najprv na SŠ a ZŠ pilotovali rôzne verzie intervencií na zmiernenie predsudkov prostredníctvom priameho a nepriameho kontaktu (2016/17). Po pilote sme sa rozhodli pracovať len s nepriamym kontaktom prostredníctvom príbehov. V školskom roku 2017/18 sme zrealizovali hlavný experiment, kde sme na vzorke vyše 800 žiakov a žiačok nižšieho sekundárneho stupňa vzdelávania experimentálne otestovali 3 metodiky na zmiernenie predsudkov prostredníctvom rovesníckych príbehov (Stories that Move/Príbehmi proti predsudkom, Príbehy o priateľstve) a literárnej fikcie (Harry Potter). Podarilo sa nám zmierniť predsudky voči Rómom i imigrantom vo viacerých kľúčových oblastiach (napr. postoje, sociálna vzdialenosť, intencie k približujúcemu správaniu). V multiplikačnej fáze sme sa sústredili predovšetkým na disemináciu výsledkov (vrátane záverečného odborného seminára) a prípravu súhrnných publikácií. Ciele všetkých 3 etáp projektu boli splnené v plnom rozsahu.

Súhrn výsledkov riešenia projektu a naplnenia cieľov projektu v anglickom jazyku (max. 20 riadkov)

The main objective of the project was to create and experimentally test the effectiveness of contact educational interventions to reduce ethnic-racial prejudice. The project consisted of three stages: 1) preparatory (07/2015-08/2016), 2) experimental (09/2016-08/2018) and 3) multiplication (09/2018-06/2019). In the preparatory phase we have adapted and validated 3 scales for measuring prejudice and stereotypes: INTERMIN, SCM-BIAS Map (together N = 700, student sample, SK), and ATRS scale for measuring attitudes towards the Roma (N = 1082, community sample, SK and Hungary). Furthermore, we have carried out a qualitative pilot - interviews with 22 civics teachers about their experiences with reducing prejudice in schools. In the experimental part of the project, we first piloted various versions of interventions to reduce prejudice through direct and indirect contact (2016/17). After the pilot, we decided to work only with indirect contact through stories. In the 2017/18 school

year, we conducted the main experiment where we experimentally tested 3 methods to reduce prejudice through peer stories (Stories that Move, Stories of Friendship) and literary fiction (Harry Potter) on a sample of over 800 pupils in lower secondary education. We have managed to reduce prejudice against the Roma and immigrants in a number of key areas (e. g. attitudes, social distance, approach behavioural intentions). In the multiplication phase, we focused primarily on dissemination of results (including the final seminar and workshops) and preparing summary publications. The objectives of all 3 stages of the project have been fully achieved.